

ושמא תאמרו: מכל מקום מה לנו לחוב
[להתחייב ולהענש] בדמו של זה שימות על
ידינו, ונוח לנו יותר לעמוד ב"אם לא יגיד
ונשא עווננו"; אל תאמרו כן –

והלא כבר נאמר "באבוד רשעים רנה" ולא
תחובו ותיענשו במיתתו של זה הרשע.

גמרא

שינונו במשנה: כיצד מאיימין את העדים, על
עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין
עליהן שמא תאמרו מאומד, ומשמועה, עד
מפי עד:

תנו רבנן:

טבע כל אדם בחותמו [בצורתו] של אדם
הראשון, ומכל מקום אין אחד מהן דומה
לחבירו.

לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר "בשבילי
נברא העולם", כלומר: חשוב אני כעולם
מלא, לא אטריד את עצמי מן העולם
בעבירה אחת וימשוך ממנה.⁽¹⁹⁾

ומוסיפים ואומרים להם:

ב-ז ושמא תאמרו "מה לנו ולצרה הזאת,
להכניס ראשינו בדאגה הזאת, אפילו על
האמת"; אל תאמרו כן –

והלא כבר נאמר "והוא עד או ראה או ידע,
אם לא יגיד ונשא עווננו", הרי שעליכם
מוטלת החובה להעיד, ונושאים אתם עוון
אם לא תגידו מה שראיתם.

סעודה, ואחר כך הכניס אורחים; וכיון דכל אחד
ואחד חשוב לפני המקום לברוא לו צורה בפני
עצמה, חייב לומר בשבילי נברא העולם,
ולהודות לפני המקום על כך.

ויש אומרים [הוא פירושו של רש"י]: חייב
לומר חשוב אני בעולם, ולא אטרוד עצמי מן
העולם בעבירה אחת וימשך הימנה, ואי איתא
להאי פירושא, הכי הוה מיבעי ליה לפרושי:
חייב לומר בשבילי נברא העולם, ואם אני טורד
עצמי, נמצאתי מאבד את כל העולם כולו שנברא
בשבילי, והנה הוא תלוי בי.

והמאירי כתב: וכן ראוי שתעוררו, שכל
בני אדם באין בצורת אדם הראשון, ואין פני
אחד דומין לפני חבירו, ומתוך כך כל אחד ואחד
צריך שיחשוב בעצמו דרך הערה שבשבילו נברא
העולם, ושיחשוב כן על חבירו עד שמתוך כך
יהא דמו יקר בעיניו.

ולשון הרמב"ם [סנהדרין יב ג] הוא:

היו אומרים להם; אלא שהרמב"ם לא כתב את
הענין השלישי בתור טעם למה שנברא האדם
יחידי, שלא כמשמעות המשנה, וגם מלשון
המאירי אין נראה שהוא טעם למה שנברא האדם
יחידי, [ראה עוד בהערה 19], וצריך תלמוד.

19. א. כן כתב רש"י, ומה שכתב "וימשוך
ממנה", היינו שימשוך את עצמו מלעשות את
העבירה, ויותר נכון להגיה "וימשך הימנה"
כאשר הביא ב"ד רמה".

וב"ד רמה" כתב: ועוד לכך נברא יחידי
להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה ...
לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא
העולם: עיקר הא מילתא שכל הנבראים בעולם
של מטה לא נבראו אלא בשביל האדם, כי הא
דתניא לקמן: אדם בערב שבת נברא, מפני מה
נברא בערב שבת, כדי שיכנס לסעודה מיד, משל
למלך בשר ודם שבנה פלטירין ושכללן והתקין

כיצד "מאומד"?

אומר להן זה שמאיים עליהם: שמא כך ראיתם: שרין אחד חבירו לחורבה, ורצתם אחריו, ומצאתם סייף בידו של זה ודמו מטפטף [דם מיטפטף מן הסייף], והרוג מפרפר — אם כך ראיתם, לא ראיתם כלום.

תניא: אמר רבי שמעון בן שטח:

אראה בנחמה [כאילו אמר: לא אראה בנחמתם של ישראל ובגאולתם] (1) אם לא שראיתי עם עד אחר (2) אחד שרין אחד חבירו לחורבה, ורצתי אחריו, וראיתי סייף בידו, ודמו מטפטף, והרוג מפרפר —

ואמרת לי: רשע! מי הרגו לזה? או אני או אתה, הרי ודאי שאתה הוא זה שהרגו —

אבל מה אעשה, שאין דמך מסור בידי להורגך על פי ראייתנו, שהרי אמרה תורה "על פי שנים עדים יומת המת", ומשמע: דוקא עדים שראו את המעשה עצמו — (3)

אבל היודע מחשבות (4) יפרע מאותו האיש שהרג את חבירו [כלומר: ממך]!

אמרו חכמים: לא זזו משם, עד שבא נחש והכישו לאותו רוצח ומת.

ומקשינן: וכי האי — שהרוצח מחוייב הוא סייף על מעשהו — בר נחש הוא, כלומר: וכי מי שהתחייב סייף ולא ניתן להורגו, נחש מכישו!?

והאמר רב יוסף, וכן תני בברייתא דבי חזקיה:

מיום שחרב בית המקדש, (5) אף על פי שבטלה סנהדרין, ארבע מיתות לא בטלו.

והוינן בה: וכי לא בטלו ארבע מיתות עם ביטול הסנהדרין?! והא ודאי בטלו!?

אלא כך היא הכוונה: דין ארבע מיתות לא בטלו, כלומר: מי שהתחייב אחד מארבעת המיתות, באה עליו פורענות בידי שמים הדומה למיתה שהוא מחוייב בה; כיצד:

זה חסרון בדיני עדות, אלא אף אם היו בית הדין עצמם רואים כן ולא נזקקים לעדות, אי אפשר לדון על פי אומד, כי שמא מכל מקום לא עשה את העבירה, אך לשון המשנה שהוא נלמד מן הכתוב "על פי שנים עדים יומת המת" משמע לכאורה לא כן, וצריך תלמוד.

4. יש לעיין למה הזכיר בענין זה "יודע מחשבות", מאחר שאין הנידון אם נתכוין לעבירה, אלא הנידון הוא אם עשה את העבירה.

5. ראה מה שכתבו התוספות לבאר: למה נקט "מיום שחרב בית המקדש", והרי מן הסוגיא כאן מוכח, שהוא הדין מי שעשה עבירה בלי עדים והתראה שאין הסנהדרין יכולין להורגו.

"לפיכך כל אחד ואחד יכול לומר בשבילי נברא העולם".

1. כתב ב"ד רמה": תניא אמר רבי שמעון בן שטח: "אראה בנחמה אם לא ראיתי", שמעון בן שטח כשנשבע — "לא אראה" אמר, אלא מפני דורות הבאים, שלא ראו את הדבר, ואילו נשבעו "לא אראה בנחמה אם לא ראיתי" נמצאו מקללין את עצמן, לפיכך הוצרך לכנות ולומר "אראה בנחמה אם לא ראיתי", דהא אפילו בקראי מכנינן, כדמיברר בשבועות [לו א].

2. על פי תוספות.

3. יש להעיר, דבפשוטו כשמעידים מאומד אין

מי שנתחייב שתי מיתות בית דין, הרי זה נידון בחמורה, והשריפה חמורה מן הסיף. (6)

שנינו במשנה: על עידי נפשות ... מאיימין עליהן שמא תאמרו מאומד ומשמועה עד מפי עד:

ודייקין: מדשנינו איום זה — שלא יאמרו מאומד — רק במשנתנו העוסקת בעידי נפשות, ולא שנינו כן במשנה לעיל כט א העוסקת באיום על עידי ממונות, משמע: **בדיני נפשות הוא דלא אמדינן** [אין עדים יכולים להעיד על פי אומד], **הא בדיני ממונות אמדינן**, ולכן אין מאיימין על העדים בזה —

כמאן היא משנתנו **כרבי אחא**? וכי משנתנו כרב אחא היא הסובר לחלק בדין אומד בין עדות נפשות לעדות ממונות! (7)

דתניא: רבי אחא אומר:

גמל האוחר [מזדווג עם הנקבה] (8) **בין הגמלים, ונמצא גמל הרוג בצידו, בידוע שזה הרגו, וחייב בעליו לשלם לבעל הגמל** ההרוג את נזקו, ומשום שאומדנא היא שזה הרגו כי כך היא דרכם כשהם מזויינים

מי שנתחייב סקילה שהיא על ידי שדוחפים אותו מגובה שתי קומות ונופל ומת: **או נופל מן הגג, או היה מפילה אותו לארץ ודורסתו.**

מי שנתחייב שריפה: **או נופל בדליקה, או נחש מכישו, וארסו של נחש שורפתו.**

מי שנתחייב הריגה [סיף]: **או נמסר למלכות שדרכם להרוג בסיף, או ליסטיין — שדרכם להרוג בסיף — באין עליו.**

מי שנתחייב חנק: **או טובע בנהר** שהיא מיתה בחניקה, **או מת בסרוככי** [אסכרה], ואף מיתה זו על ידי חנק היא.

הרי מבואר, שתחליף מיתת סיף על ידי הסנהדרין, היא על ידי המלכות או לסטים, ואילו הכשת נחש היא תחליף לשריפה, ואם כן למה זה שנתחייב סיף הכישו נחש?!

אמרי בני הישיבה לתרץ:

ההוא הטא אחריתי הוה ביה [אותו רוצח היה בו עוד חטא אחר] שנתחייב עליו שריפה, ובמקום אותה מיתה הכישו הנחש; ולכך מת בתחליף שריפה ולא בתחליף סיף משום **דאמר מר:**

לשונאיו אל פניו להאבירו.

ולפי זה יש לומר שזכות תלתה לו עד עתה, ומשעבר עבירה זו נתחייב.

7. בתוספות נתקשו בזה, כי בשבועות [לד א] מוכח, שרב אחא אינו מחלק בין דיני נפשות לדיני ממונות!. וראה מה שכתבו בזה.

8. כן פירש רש"י, ודלא כפי ששמע רש"י לפרש

6. יש לעיין: אם כן מה הוא זה שאמרו בברייתא "לא זוו משם עד שבא נחש והכישו ומת", והרי לא משום מעשה זה הכישו נחש אלא משום עבירה אחרת שנתחייב עליה שריפה?!

ואפשר, על פי מה שכתבו התוספות: ואם תאמר: הא חזינא כמה כופרים בעיקר דמתים כדרכם?!

ויש לומר: דזכות מילה תולה ושכר מצוות שעשו משתלמין בעולם הזה, כדכתיב "ומשלם

שהוא [הלוה] חייב לו", והיינו שמעיד "עד מפי עד" (11)

לא אמר כלום, עד שיאמר העד "בפנינו הודה לו [כלומר: אני והתובע היינו שם בשעה שהודה] שהוא חייב לו מאתים זוז".

ואם כן הרי מבואר, שאף בדיני ממונות פסול עד מפי עד, ומכל מקום לא מצינו שמאיימין על העדים שלא יעידו עד מפי עד אלא בדיני נפשות ולא בדיני ממונות —

אלמא, הרי מוכח מכאן: אף על גב דפסילי — עד מפי עד — אף בדיני ממונות, מכל מקום אמרינן להו "שמא תאמרו עד מפי עד" רק בדיני נפשות, כדי להרבות הדברים ולפרש לאיים, (12) ואילו בדיני ממונות לא איכפת לן לאיים עליהם כל כך.

הכא נמי — גבי עדות מאומד — אין להוכיח ממה שאין מאיימין עליהם איום זה רק בדיני נפשות, שבדיני ממונות יכולים להעיד מאומד, כי אף על גב דפסילי בדיני ממונות כמו בדיני נפשות, מכל מקום אמרינן להו "שמא תאמרו מאומד" רק בדיני נפשות; ומשנתנו כרבנן הפוסלים

לתשמיש להכות את העומדים בצידם.

הרי מבואר לדעת רבי אחא שאומדנא מועילה בעידי ממונות.

ומשנינן: וליטעמיך — שאתה מדקדק ממה שמאיימין כן על עידי נפשות ולא על עידי ממונות, שאכן בדיני ממונות יכולים הם להעיד אפילו מאומד — "שמא תאמרו ... עד מפי עד" דקתני במשנה רק בדיני נפשות, ולא מאיימים עליהם כן בדיני ממונות, שהרי לא הזכר איום זה במשנה לעיל כט א, וכי אף כאן תאמר לדעת משנתנו: בדיני נפשות הוא דלא אמרינן כלומר: אין מעידים "עד מפי עד", הא בדיני ממונות אמרינן את העדות ואפילו אם היא על פי עד אחר?! זהרי בהכרח שאינו כן, דחתנן לעיל כט א:

אם העיד העד: הוא [הלוה] אמר לנו (9) ש"אני חייב לו", כלומר: בנוסח הזה אמר לנו הלוה "אני חייב לו", אך לא אמר כן הלוה בפני התובע שתיחשב כהודאת בעל דין — או שאמר העד: "איש פלוני אמר לנו" (10)

שנחקרה בבית דין, אלא שאין הם מדייקים בלשונם לומר "ראינו עדות שנחקרה בבית דין" אלא שאומרים את גוף המעשה על פי עדות זו; ואם כנים הדברים יש לעיין בקושיית הגמרא כאן, כי לשון "הוא אמר לנו" לא משמע שהעיד הראשון כן בפני בית דין, אלא שאמר להם חוץ לבית דין, וזה יותר פשוט שאין להאמין בזה, ואפשר, שבאמת חילוק יש בזה בין דיני נפשות לדיני ממונות!?

12. על פי לשון רש"י, אף שהלשון מגומגם.

ד"אחור" היינו נושך" אלא הכוונה היא לתשמיש, כי הגמל משמש אחור כנגד אחור.

9. כן היא גירסת רש"י, וכמבואר במסורת הש"ס לעיל כט א.

10. על פי גירסת רש"י.

11. ראה הערה במשנה בעמוד א, דמדברי הי"ד רמה" משמע, שהוא מפרש "עד מפי עד" האמור במשנתנו, דהיינו אפילו אם שמעו כן מפי עדות

עדות מאומד אף בדיני ממונות.

שנינו לעיל: "כיצד מאיימין על העדים? על עידי נפשות... הווי יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות, דיני ממונות, אדם נותן ממון, ומתכפר לו. דיני נפשות, דמו ודם זרעותיו תלויין בו עד סוף העולם. שכן מצינו בקין, שהרג את אחיו, שנאמר "דמי אחיך צועקים". אינו אומר "דם אחיך", אלא, "דמי אחיך", דמו ודם זרעותיו. דבר אחר, "דמי אחיך" שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים". עד כאן המשנה.

הגמרא מבארת מדוע דמו של קין היה מושלך על העצים והאבנים: אמר רב יהודה בריה דר' חייא, מדכתיב "דמי" לשון רבים, מלמד, שעשה קין בהבל אחיו חבורות חבורות, פציעות פציעות, משום שלא היה יודע מחיוב נשמה יוצאה, עד שהגיע לצוארו, והרגו. לכן הושלך דמו לכל עבר⁽¹⁾.

ועוד אמר רב יהודה בריה דר' חייא בענין זה: מיום שפתחה הארץ את פיה, וקיבלתו לדמו של הבל, שוב לא פתחה⁽²⁾.

שנאמר [ישעיהו כד' טז'] — "מכנף הארץ⁽³⁾

להלל לה', ככל הנבראים האומרים שירה לפניו. ורק כנף הארץ אומרת שירה, במקום פי הארץ. (ועיין עוד, בדרך אחרת בחידושי אגדות למהר"ל).

3. אונקלוס תרגם — "מבית מקדשא, דמתמן עתיד למיפק חדוא לכל יתבי ארעא" — מבית המקדש, שמשם עתיד לצאת שמחה לכל הארץ]. נמצא, שכנף הארץ הוא בארץ ישראל בבית המקדש.

ועל דרך זו, הובא בתוספות בשם תשובות הגאונים, שאין בני א"י אומרים קדושה אלא בשבת. דכתיב (ישעיהו ו) גבי חיות "שש כנפים לאחד", וכל כנף הוא אומר שירה אחת ביום, בששת ימי החול. וכשיגיע שבת, אומרים החיות לפני המקום: "רבש"ע, אין לנו עוד כנף". והקב"ה משיב להם, יש לי עוד כנף אחד שאומר לפני שירה, שנאמר "מכנף הארץ זמירות שמענו".

ונראה, שדברי הגאונים מיוסדים על תרגום אונקלוס הנ"ל, ש"כנף הארץ", היא ארץ ישראל, ולכן בני א"י אומרים קדושה בשבת.

1. המהרש"א כתב, שדברי רב יהודה מוסבים על ה"דבר אחר" שהוזכר במשנה, ובא לבאר מדוע היה דמו מושלך על העצים והאבנים. ברם, המהר"צ חיות כתב, שבנוסחת המשנה שהיתה לפני רב יהודה בריה דרב חייא, לא נאמר "זרעו ודם זרעותיו", ולכן דרש מדכתיב "דמי" לשון רבים, שעשה בו פציעות וחבורות רבות.

2. לכאורה קשה, הלא עדיין הארץ בולעת כל דם הנשפך עליה, ואם כן, מדוע אמרינן שמאז שפיכת דמו של הבל לא פתחה הארץ את פיה? התוספות מבארים, אמנם, כל דמים נבלעים בארץ, אך בליעת דמו של הבל היתה באופן כה מושלם, עד שלא נותר שום רושם בקרקע מהדם. ובעומק הענין, מבאר המהרש"א, מובא במדרש, (תנחומא בראשית ס"ט), שקין והבל חלקו את העולם, קין נטל את המקרקעין, והבל את המטלטלין, ולכן, האדמה, שהיא חלקו של קין, חסה עליו לבלוע את הדם עד שלא יהיה רישומו ניכר. ולכן נענש — "ארור אתה מן האדמה", שהיא חלקך, "נע ונד תהיה בארץ". ואף האדמה נענשה, שלא תפתח פיה לטובה,

זמירות שמענו צבי לצדיק(4)“.

ומבואר, ששירת הארץ נאמרת **”מכנף”** הארץ, ולא **”פי”** הארץ.

איתביה [הקשה עליו] חזקיה אחיו, הלא נאמר בפרשת קרח, [במדבר טז לב] **”ותפתח הארץ את פיה?”**

אמר ליה, אכן, **לרעה, פתחה את פיה** אף לאחר מכן, אך **לטובה לא פתחה**(5).

ועוד אמר ר' יהודה בריה דרבי חייה בענין זה: **גלות מכפרת עון מחצה**(6).

ולמדנו זאת מפרשת קין. מעיקרא כתיב **”והייתי נע ונד”**, ולבסוף כתיב **”וישב בארץ נוד”**.

כלומר, בתחילה היה עונשו לנוע ולנוד, ולבסוף אחר שגלה, כיפרה לו גלותו מחצה, ושוב לא הוצרך לנוע, ונשאר בארץ נוד(7).

וזה, כי כל הדברים יש להם קיום במקום, כמו שאמרו (אבות פ”ד) **”אין לך דבר שאין לו מקום”**, והמקום נותן קיום לדבר שהוא במקום, ודבר זה יתבאר בסמוך. ולכך נקרא מקום שהוא מקיים הדבר שעומד בו.

וכאשר גולה ממקומו, וכאלו בטל קיומו. וכמו שהמיתה מכפרת על האדם כך הגלות שהוא בטול דבר שהוא קיומו מכפר.

ועוד, מפני כי כל הדברים יש להם מקום, עד שנכנס המקום בגדר ובשם האדם, שהרי יאמר **”איש פלוני ממקום פלוני”**, ולכך צריך לכתוב שם המקום בגט שהמקום מברר מה שהוא. ומי שגולה ממקומו כאלו בטל עצם האדם.

ולכך אמר שהגלות מכפרת מחצה, כי אף שהדבר הזה הוא בטול גמור לאדם, מכל מקום נחשב זה בטול מחצה לאדם. כי אף שנקרא על שם מקומו כמו שאמרנו אין זה כל האדם רק האדם נקרא פלוני ממקום פלוני, ושמו על ידי שניהם, ולכך גלות מכפרת מחצה“.

7. המלבי”ם (ישעיהו כד כ’) מבאר, את החילוק בין **”נע”** ל**”נד”**. נע, הוא ממקום למקום, ויוכל לנוע במקום אחד פנים ואחור. אך **”נד”**, הוא שנעקר ממקומו לגמרי ולא ישוב עוד אל מקומו.

4. ומהי אותה שירה? עיין לקמן (צד א’), **”ביקש הקב”ה לעשות חזקיהו משיח, וסנחריב גוג ומגוג. אמרה מדת הדין לפני הקב”ה: רבש”ע, ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך לא עשיתו משיח, חזקיה שעשית לו כל הנסים הללו, ולא אמר שירה לפניך, תעשהו משיח? ! לכך נסתתם.**

מיד פתחה הארץ ואמרה לפניו: רבש”ע, אני אומרת לפניך שירה תחת צדיק זה, ועשהו משיח. פתחה ואמרה שירה לפניו. שנאמר, **”מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק”**...“.

5. התוספות הקשו, והלא נאמר ביציאת מצרים **”נטית ימינך תבלעמו ארץ”**, הרי שפתחה את פיה לבלוע את המצרים, ודבר זה טובה היא להם, שנתנו לקבורה?

ותרצו, שטובת המצרים אינה קרויה טובה. (עיין מהר”ם).

ובבאור החילוק בין פתיחה לטובה לפתיחה לרעה, עיין מהר”ל בחידושי אגדות.

6. המהר”ל בחידושי אגדות, מבאר מדוע גלות מכפרת מחצה: **”וז”ל — רע, כי ראוי הגלות לכפרה באשר הגלות נחשב לאדם קצת הסרה מן העולם הזה.**

עוד בענין כפרת גלות: אמר רב יהודה, גלות מכפרת שלשה דברים, חרב, רעב, ודבר⁽⁸⁾.

שנאמר בירמיהו, בעת מצור הכשדים על ירושלים [לח' ב'] "כה אמר ה' היושב בעיר הזאת ימות בחרב ברעב ובדבר והיוצא ונפל אל הכשדים הצרים עליכם יהיה והיתה לו נפשו לשלל".

ומבואר, שהגולה ויוצא ממקומו, ינצל מחרב, רעב, ודבר.

והנה, לדעת ר' יהודה, אין הגלות מועילה אלא להנצל מגזירת מיתה על ידי חרב רעב ודבר, אך אינה מועילה להחזיר את האדם למצבו הקודם.

אך ר' יוחנן אמר, גלות מכפרת על הכל, אף להחזיר את האדם למצבו הקודם.

שנאמר ביכניה מלך יהודה [ירמיהו כב' ל']: "כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי,

גבר לא יצלה בימיו, כי לא יצלה מזרעו איש יושב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה".

ומבואר, שגזר עליו הקב"ה שלא יוליד בנים אחר ירידתו לבבל, ואיש מזרעו לא ישב על כסא המלוכה.

ואילו בתר דגלה כתיב, [דברי הימים א ג' יד'] "ובני יכניה, אסיר שלתיאל בנו",

ובודאי בנים אלו נולדו לו אחר שירד לבבל, שהרי דרשו חכמים, שקרא לבנו "אסיר" על שם שעיברתו אמו בבית האסורין.

ו"שלתיאל" על שם ששתלו אל בבטן אמו שלא כדרך הנשתלין. [כלומר, נתעברה שלא כדרך הטבע],

מבאר הגמרא: דגמירי, [מקובלנו] שאין האשה מתעברת מעומד והיא נתעברה זל-א מעומד. שהיה בית האסורים צר, ולא היה מקום לשכב, ושלשלו לו שם את אשתו⁽⁹⁾,

ולכן, כשגלה קין ממקומו, נתכפר לו מחצה, ושוב לא הוצרך לנוע אנה ואנה, רק להתגורר בארץ נוד, שהיא המקום שכל הגולים באים שם. ועיין עוד במהרש"א בדרך אחרת.

8. ובאור הדבר, כתב המהר"ל, כי אלו שלשה פרעניות הם עקרי פרענות. ומי שגולה ממקומו מכפר על אלו ג' דברים.

כי אלו דברים הם לאדם, האחד ה"דבר", הוא נטילת הנפש ובשביל שהוא נוטל נפשו יבא הפסד לגוף ג"כ.

וה"חרב" שהוא הפסד ובטול לגוף שהורגו וחולק הגוף לחצאין ובזה מגיע בטול לנפש.

וה"רעב", הפרנסה הוא קיום גוף ונפש ומחמת הרעב מגיע בטול לשניהם.

וגלות מכפרת שלשתן כי כאשר הוא גולה אין לנפש מנוח, ובזה מכפר אם נגזר דבר על האדם.

ועוד כאשר הוא גולה משתנה מזג גופו מחמת שנוי הגלות שאינו במקומו. ולכך מכפר אם נגזר עליו חרב שמשנה גופו לגמרי.

ומכפר על הרעב, כאשר הוא בגלות אין לו פרנסתו כראוי, ולפיכך גלות מכפר שלשה דברים אלו.

ועוד כי אלו ג' דברים שייכים לאדם, וכאשר הולך בגולה דבר זה נחשב בטול האדם ולכך מכפר הגלות על שלשה דברים שהם בטול האדם.

9. עיין רש"ש. ועיין בילקוט שמעוני (מלכים